

Fjällviddernas urinvånare

I de skandinaviska fjällen finns massor med dramatik, ödslighet och fantastiska möjligheter att fotografera allt från hänförande landskap till stora däggdjur som fortfarande är vilda. Här berättar Jan Pedersen om möten med bland annat vildrenar och myskoxar.

TEXT & FOTO: JAN PEDERSEN

Ett oväder är på väg in över Forollhogna nationalpark i Norge. En stor flock vildrenar flyttar sig betandes ner för en bergsslutning. Som en våg böljar böljar hjorden stadigt fart framåt, korsar en liten älv, och tar sig sedan upp på en bergskam. Ett svagt klickande från hovarna och dova grymtande kontaktlåten de enda ljud som hörs och tystnaden återvänder när hjorden är borta. Solen är i moln och den kyliga vinden avslöjar att sommaren snart är förbi. En stund efter kommer en ensam ren som söker efter sin flock. Även den försvinner bakom den oändliga horisonten, och därefter är det bara de ödsliga vidderna och vinden kvar.

De skandinaviska fjällen är enorma områden med dramatik, ödslighet och fantastiska fotomöjligheter av allt från landskap till djur och växter. I Norge finns flera nationalparker och områden med stora däggdjur som fortfarande är vilda. Främst i södra Norge strövar vildrenen fortfarande över fjällområden som Hardangervidda, Dovre nationalpark, Rondane nationalpark och Forollhogna nationalpark för att nämna några. I Forollhogna nationalpark är det relativt lätt att hitta och fotografera vildrenen. Beståndet i Norge uppgår till cirka 25 000 djur under vintertid. I Sverige är vildrenen utdöd sedan slutet av 1800-talet.

Vildrenen hör till den subarktiska faunan och är spridd runt hela norra halvklotet. Innan människan började domesticera renen var alla renar vildrenar. I Norden finns tre olika arter eller underarter, detta är fortfarande ett forskningsämne. Den vanligaste renen på fjället är fjällrenen. Det är den art som senare tämjdes av samerna och som har ett naturligt vandringsmönster mellan sommarbeten på fjället och vinterbeten i lägre liggande områden. I skogslandet utvecklades skogsrenen som är relativt stationär och dessutom större än fjällrenen. På Svalbard finns svalbardrenen, en underart till tundrarenen som har anpassat sig till det extrema klimatet på Spetsbergen och några andra högarktiska öar.

Renen lever ett hårt liv men är också väl anpassad till det. När vintern kommer och snön täcker marken vandrar fjällrenarna ner till låglandet. En stor del av vinterdieten består av lavar som renen sparkar fram under snön, men också ris av olika slag. Renen är ett av få hjorddjur där både honor och hanar har horn. Brunsten är i september och hanarna – sarvarna – faller sina horn strax efter parningssäsongens slut. Honorna – vajorna – behåller dock sina horn till efter kalvningen. Brunsttiden är fin för fotografering av spännande beteende. *Läs vidare på sid 26.*

Att resa till Norges fjällandskap

Bästa färdvägen och transport

Flera tågförbindelser går till många stationer nära nationalparkerna och väl där finns ett utbyggd nät av tåg och lokalbussar. Norges järnvägar NSB har en app ”NSB app” som är mycket bra när man vill kolla tider och köpa biljetter. Det går självklart att bila dit också.

Bästa perioden

Under hösten är det färgsprakande på fjället och myskoxarna befinner sig inte så långt inne i fjällområdena så det är relativt lätt att hitta dom. Renarna strövar över stora områden och det är en bra idé att fråga lokalt. Detta är den vackraste tiden för alla som älskar höstfärger, kalla och klara morgnar och det underbara höstljuset.

Vintermånaderna är mer fysiskt krävande där man behöver ta sig fram på skidor eller snöskor. Det är viktigt att vara rätt klädd för att kunna ta sig fram flera timmar i kyla. Den stora fördelen med vintern är att

man får möjligheten att fånga myskoxarna i sitt rätt element – i snö och frost. Pälsen på dem är gjord för kyla och det ser dramatisk ut när de lik urtidsdjur står som frostpelare i vinterlandskapet. Dagarna är korta men ljuset är underbart. Det finns under denna tid också stora chanser för älg och jagande hökuggla.

Våren är årstiden där allt bubblar och yrar efter en lång och hård vinter. Myskoxarna och renarna kommer ner från de högt belägna fjällsluttningar. Rovfåglarna, älg och de andra djuren drar sig längre in och upp i fjällen. Det finns även under denna tid andra djur att fotografera förutom myskoxe, till exempel tornfalk, fjällvråk, hökuggla, storlom, hermelin och blåhake.

Hotell och lodger

Norge har ett stort urval av fjällstugor och hotell i och nära fjällområdena. Den Norska turistföreningen (www.dnt.no) och Visitnorway (www.visitnorway.se) har mycket information om detta.

Fortsättning från sid 20. Ett möte med vildrenar är som att titta tillbaka i vår egen historia. Hållristningar och benfynd visar att renen jagades av människor i flera tusen år före vår tideräknings början. Renen är det enda hjortdjur som människan lyckats tämja och domesticera – som dragdjur och för kött och päls. Från 1500-talet och några hundra år framåt blev renskötsel mer storskalig och intensiv. Norges vildrenar är geografiskt skilda från tamrenarna vilket är en av anledningarna till att Norge har en så stor vildrenstam, och att Sverige inte har någon alls.

De skandinaviska fjällen – Skanderna – är en del av en av världens äldsta bergskedjor; Kaledoniderna, som dateras 400 miljoner år tillbaka i tiden. Det som i dag är våra nuvarande fjäll uppkom genom en tektonisk rörelse för 60 miljoner år sedan som lyfte den eroderade berggrunden i höjden. De norska fjällen veckades brant uppåt, vilket ger höga spetsiga berg med erosion längs bergssidorna medan de svenska fjällen har skjutits i höjden vertikalt, där erosionen i stället ger rundare och lägre berg.

Ett djur som är verkligen urtida, men dock inte på långa vägar så gammal som de nordiska fjällen, är myskoxen. För 40 000 år sedan betade myskoxen sida vid sida med mammut, ullhårig noshörning och jättehjort. Idag är de alla utdöda – utom myskoxen. Den dog inte ut globalt, men från Norden försvann den några före vår tideräkning. Klimatet förändrades och det blev varmare

på våra breddgrader. En ökad jakt från dåtidens människor kan också ha bidragit till att utrota den lättjagade myskoxen, som alltid har varit ett åtråvärt bytesdjur.

När höstfärgerna är som vackrast och mest lysande har flocken av myskoxar börja söka sig uppåt för fjällslutningen. Några betar medan andra vilar i små grupper, och vinden får den långa tovig pälsen att vaja och röra sig som lavar på gamla träd. En hanne uppehåller sig hela tiden i kanten av gruppen, och inte bara jag som fotograf, men också ledaroxen håller ett vaksamt öga på honom. När han kommer för nära honorna sätter den stora hannen fart som en blix och jagar bort den yngre. Gång på gång händer detta, tills den yngre inte ger vika längre och de urtidsliknande djur drabbar ihop i en frontalkrock, skulle mot skulle, så fjällen dånar av ekot.

Myskoxen är ett flockdjur. Djuren rör sig alltid tätt tillsammans och under sommaren består flocken av en hane och hans honor och deras ungar, cirka 5–15 djur. På vintern är flockarna större och kan bli upp till 50 djur med flera hanar tillsammans. Flocken leds då av en äldre dominant hane eller hona. Vid fara flyr de uppåt i terrängen, och samlas snabbt med de äldre och starkare djuren i en ring runt ungarna. Här väntar de, och när en anfallare, eller en närgången fotograf, kommer för nära, gör de ett snabbt anfall med sänkt huvud med de sylvassa hornen.

Den kompakta och robusta myskoxen är inte ett oxdjur, även om den ser ut så. Den är släkt med getter och får. Vikten är 225–400 kilo och den mörkbruna svartaktiga pälsen är mycket speciell. På vintern har den en 10 cm tjock underull som isolerar mycket bra mot kyla. Detta är täckt av ett lager päls med upp till 70 cm långa hår. Denna dubbla vinterpäls sitter som en stor kappa på djuret. Tillsammans med ett tjockt lager underhuds fett klarar myskoxen hårda snöstormar med stormvindar på kalfjället och temperaturer ner till extrema –50 °C. På våren tappas den vinterpälsen och ser då ganska tovig och ruggig ut. Men det kan även då istället lätt bli för varmt under sommaren. Till skillnad från renen rör sig myskoxen inte över långa distanser. Den föredrar att beta på blåsiga ytor, där snön inte är så djup.

Myskoxen finns på tundra och fjäll och i fjällskog i Arktis. Flest finns på norra Grönland och nordöstra Kanada. Dessutom är den införd i Alaska, södra Grönland, på Svalbard och i Norge där en liten flock infördes på 1940-talet. Därifrån vandrade sedan några djur in i Härjedalen i Sverige. Medan de svenska djuren långsamt försvann, bland annat på grund av inavel, så har det norska beståndet ökat – främst i Dovrefjällen – med cirka 300 djur. Dovre Nationalpark är det bästa området att hitta och fotografera myskoxarna i - ibland med det märkliga fjället Snöhetta som bakgrund.

Tips inför din fotoresa

Fotoutrustning

Det finns möjligheter till många olika typer av motiv, allt från landskap till större däggdjur, fåglar, och växter, så är det lämpligt att du har med dig allt från vidvinkelobjektiv till teleobjektiv. Objektiv med zoom 70-200 mm upp till t.ex. en fast 600 mm är utmärkta. För att öka brännvidden om du har ett kortare tele eller en zoom kan du använda telekonverter. Under vandringarna på fjället är det viktigt att ha med bra skydd för kamerautrustningen då kraftiga snö- och regnväder kan förekomma. Det bästa är ett regntätt överdrag till kameraväskan eller ryggsäcken och ett regnskydd till din kamera och objektiv. Stativ är tungt att släpa på och ett alternativ är ett stabilt enbensstativ.

Guider och arrangörer

En bra och godkänd natur- och fotoguide är ovärderlig! Guiderna vet vilka områden djuren finns i och är alltid uppdaterade om vädret. Flera guider finns på internet. Titta även på Wild Nature Fotoresors myskoxhelger (www.wildnaturefotoresor.se)

Häll avstånd

Varje år förekommer mycket farliga möten mellan människor – främst fotografer – och myskoxar. Håll avstånd och stressa eller provocera inte djuren. Säkerhetsavståndet är 200 meter. Jaga inte efter renarna, men låt dem komma nära med vinden mot dig, då uppträder de naturligt.

Säkerhet och vädret i fjällen

Vädret är helt avgörande för hur du kan ta dig fram i fjällen och därför är det ytterst viktigt att hålla koll på väderleksrapporten och att klä dig för värsta tänkbara scenariot. Under kyla, regn och vind är det stor risk för nedkylning som kan leda till utmattning och i värsta fall döden. Överskatta inte dina egna fysiska förmågor. Om du skall långt ut i fjällen – överväg att investera i en nödsändare, som en Spot III.

Fjällåret

November/December/Januari

Vintern är kall och snöig med temperaturer från minus 10 till minus 40 grader. När det blåser på fjället sjunker temperaturen drastiskt. Snöskor och skidor är ett måste för att nå djuren. Dunjacka, tjocka fodrade byxor, 2 omgångar termo- eller ullunderställ är ett måste. Likaså mössa, scarf/halsduk, och varma vantar. Man måste hela tiden vara förberedd på kallt väder. Vägarna kan stängas vid kraftigt snöoväder och tillgången till fjällområdena blir omöjlig.

August/September/Oktober

Vädret varierar från sommarvärme till kyla. Morgon och kväll är som oftast kyliga. Varma friluftskläder, termounderställ, mössa, halsduk och handskar/vantar rekommenderas. Ta också med kängor samt regnkläder som är rymliga och väderstabila.

Mars/April/Maj

Det är fortsatt snö på fjället och kyliga morgnar och kvällar. Varma friluftskläder, termounderställ, mössa, halsduk och handskar/vantar rekommenderas. Ta också med kängor samt regnkläder som är rymliga och väderstabila.

Fotosidan och Wildnaturefotoresor.se har startat ett samarbete kring fotoresor. Det innebär att vi kommer ha gemensamma reportage om resmål i Fotosidan Magasin. Vi kommer även genomföra arrangemang tillsammans och erbjuda Plus-medlemmar rabatterade priser på resor.